

Váldegottálaččat mearkkašahtti arkeologalaš čuožáhagat (vač) – VARK

Mii lea VAČ-fidnu?

VAČ-fidnus meroštallojuvvojit Suoma váldegottálaččat mearkkašahtti arkeologalaš čuožáhagat. Ulbmilin lea inventeren, mii sáhttá váldojuvvot stáhtaráđi mearrádusain váldegottálaš guovlluideavahanulbmiliin dárkkuhuvvon inventeremin. Musealágádus lea ovddasvástádus fidnus, mii árvvoštallojuvvo gárvánit jagi 2021. Inventeremii gullet earret Álánda arkeologalaš čuožáhagat, mat addet áiggálaččat ja guvllolaččat čájehan veara ollislaš gova dološvuodas badjel 10 000 jagi áiggis. VAČ-čuožáhagaid ulbmil lea duddjot nu máŋggabealálaš mitalusa go vejolaš dáppe dološáiggid eallán olbmui ja servošiin sihke sin eallinvugiin.

Geat fidnu oassálastet?

Musealágádus ollašuhttá fidnu ovtta museaid áššedovdiiguin, geat dikšot kulturbirrasa áššedovdibargguid (jagi 2020 álggu rájes guvllolaš ovddasvástádusmuseat), mielde lohkkon Siida.

Fidnu stivrenjoavkkus leat mielde Suoma gielalihhtu, Helssega universiteahtta, Suoma arkeologalaš searvi, oahpahuš- ja kulturministeriija sihke birasministeriija ja eanangoddemuseaid ovddasteaddjit.

Mat inventerema dárkkuhan arkeologalaš čuožáhagat leat?

Measta buot inventerema ollái gullevaš čuožáhagat leat dološmuitolága ráfáiduhhtin giddes dološmuittut. Giddes dološbázáhusat meroštallojit dološmuitolága (295/1963) 2 §:s. Gažaldat lea eatnamis dehe čázis seilon, ovdahistorjjálaš ja historjjálaš áigge riegádan olbmo doaimma bázáhusain, ráhkadusain, gearddádagain dehe gávnosiin. Giddes dološbázáhusat leat njuolga dološmuitolága 1 §:a vuodul ráfáiduhhton almmá sierra eiseválddi mearrádusa haga, ja daid duohtadeapmi gáibida sierra lobi dološmuitolága mielde. Inventerema olis sáhttet geahčaduvvot ráddjejuvvo vuogi mielde maid eará arkeologalaš čuožáhagat, mat leat kulturhistorjjálaččat mearkkašahtti ráhkadusat, mat báhcet eret anus ja mat gullet dološmuitolága heivehansuorggi olggobeallái.

Gos oaččun lassidieđu arkeologalaš čuožáhagain?

Musealágádus bajásdoallan dološbázáhusregistarii gullet vuodđodieđut Nannan-Suoma giddes, dološmuitolága ráfáiduhhtin dološbázáhusain ja dieđut eará arkeologalaš čuožáhagain. Čuožáhagaide leat linkejuvvo dieđut maid dutkamušain ja gávdnosiin, mat daidda laktásit. Registar beaiváduvvo geažos áigge. Dieđut leat dárkkuhuvvon kulturbirrasii oahpásnuvvama várás. Jos dološbázáhusdieđut dárbbahuvojit eiseváldi- ja plánenatnui, de áššis gánnáha leat oktavuodas museaeiseváldiide.

Dološbázáhusregisttar lea buohkaid olámuttos Musealágádusa bajásdoallan Kulttuuriympäristön palveluikkunan (kulturbirrasa bálvalanláse) bakte. Arkeologisen kulttuuriperinnön oppaasta (Arkeologolaš kulturárbbi ofelaččas) oažžu dieđu das, maid arkeologalaš kulturárbi dárkkuha Suomas ja makkár čuožáhattiippain dat čohkiida. Ofelačča guovddássidoallu lea makkárin čuožahagat oidnojit eatnamis ja man vuodul dat leat suodjaluvvon.

Maid váldegottálaš guovlluideavahanulbmilat dárkkuhit?

Váldegottálaš guovlluideavahanulbmilat (VGU) leat eanangeavahan- ja huksenlága (132/1999) guovlluideavaheami plánenvuogádaga oassi. Ulbmiliid deháleamos bargun lea sihkkarastit, ahte váldegottálaččat mearkašahtti áššit váldojuvvojit vuhtii lávvaráhkadeamis ja stáhta eiseválddiid barggus. Kulturbirrasiid lassin ulbmilat gusket ee. luonddu mánggahápmásašvuoda ja luondduriggodagaid, servodatovdáneami, johtalusa ja energijafuolahusa. Váldegottálaš guovlluideavahanulbmilat vuodđuduvvet eanangeavahan- ja huksenlága 22 §:ii. Stáhtarádi maŋemuš mearrádus ulbmiliin lea boahán vuoibmái 1.4.2018. [https://www.ymparisto.fi/fi-FI/Elinymparisto_ja_kaavoitus/Maankayton_suunnittelujarjestelma/Valtakunnalliset_alueidenkayttotavoitteet/Valtakunnalliset_alueidenkayttotavoitteet\(13419\)](https://www.ymparisto.fi/fi-FI/Elinymparisto_ja_kaavoitus/Maankayton_suunnittelujarjestelma/Valtakunnalliset_alueidenkayttotavoitteet/Valtakunnalliset_alueidenkayttotavoitteet(13419))

Mainna lágiin kulturbirrasa váldegottálaš guovlluigeavahanulbmilat ollašuhthtojit?

Váldegottálaš guovlluideavahanulbmiliid mielde riikkaviidosaččat divrras kulturbirrasiid árvvuid dorvvasteamis fuolahuvvo. Geavadis dát dárkkuha dan, guovlluideavaheami plánemis identifiserejuvvojit váldegottálaš kulturbirrasa inventeremiid guovllut ja dat váldojuvvojit vuhtii dađi lági mielde, ahte daid árvvut dorvvastuvvojit.

Kulturbirrasa ulbmilat soabahuvvojit oktii eará váldegottálaš guovlluideavahanulbmiliiguin sihke eanangottálaš ja báikkálaš ulbmiliiguin. Oktiisoabaheapmi dahkkojuvvo dáhpáhusguovdasaččat eanangeavahan- ja huksenlága vuodul eanangotti ja gielddaid lávvaráhkadeami oktavuodas. Dása lassin stáhta eiseválddit váldet vuhtii doaimmasteaset, mat vuodđuduvvet sierra lágaide, váldegottálaš guovlluideavahanulbmiliid.

Mot inventeren ollašuhthtojuvvo?

VAC-inventerema vuodđun lea diehtu Musealágádusa bajásdoallan dološbázáhusregistaris. Fidnu vuodđun leat meroštallon kritearat, maid vuodul VAC-čuožahagat earuhuvvojit earáin. Ovdaválljejuvvon čuožahagat árvoštallojuvvojit dáid kritearaid mielde, ja inventeremii välljejuvvojit dat, mat buoremusat dávistit fidnu ulbmiliidda. Inventeremiid oassin dahkkojit dárbbu mielde eatnamiin dárkkástusat čuožahagain, maid dieđut leat boarásnuvvan dehe eahpedárkkit.

Maid kriteraid váldegottálaččat mearkkašahtti čuožahagaid válljemis adnojuvvojit?

Čuožahagaid mearkkašahttivuohta árvvoštallojuvvo daid kulturhistorjjálaš árvvu vuodul:

- Mot guđege čuožahat čalmmustahtta iežas áigebaji albmanemiid, proseassaid ja dáhpáhusaid.
- Čuožahaga arkeologalaš potentiála: man dehálaš čuožahat lea dološvuoda dulkoma dáfus ja mii dan dieđalaš árvvuid lea.
- Man dábálaš dehe hárvvenaš čuožahattiipa lea ja man mánggahápmásaš dat lea. Muhtin čuožahagat leat smávviidosaččat ja ovddastit oalle oanehis baji ja čoggojit ovttatiipasaš dološbázáhusain. Nuppit fas leat šaddan duháhiid jagiid áigge viiddes guvlu, mas sierratiipasaš ja -áigásaš ráhkadusat leat latnjalaga nuppiidasaset ektui.
- Čuožahaga ortnet meroštalla dan mearkkašahttivuođa.
- Man bures čuožahaga birastahtti duovdda doarju dan ipmirdahttivuođa.

Man vuodul ja dárkilvuodain čuožahagat ráddjejuvvojit inventeremis?

Čuožahagaid ráddjen vuodduuvvá:

- Dasa man viidát guovllus leat dasa gullelaš ráhkadusat ja nd. kulturgearddit dehege eanangearddit, mas vuhttojit luottat dološ olbmo doaimmain. Dakkárat leat ee. báidnahunvan giebaseagás eanan, geađgeráhkadusat, buollán geađggit ja biergasat dehe daid bihtážit.
- Čuožahagas dahkkojuvvon arkeologalaš dutkamušaide dehe iskkosdutkanmušaide ja áiccastagaide.
- Eanangierragis dahkkon áiccastagaide. Dološbázáhus hápmána dávjá gohpin, geađgeráhkadussan, steallin dehe eananalláneapmin. Maiddái eananhámit sáhttet geažidit dieđu das, man viidát dološbázáhus ollá.

Teknikkalaččat ráddjemat dahkkojit meahcis GPS-rusttegiin mihtidemiin dehe omd. áibmogova dehe skivdnječuovgasuoivvagova vuodul.

Mot sáhtán váikkuhit?

Musealágáduš ordne gullama, man olis juohkeokta, gean ášši guoská, sáhtta buktit ovdan oaivilis VAČ-inventeremis identifiserejuvvon čuožahagain. Gullama maŋjel čuožahagat árvvoštallojuvvojit ožžojuvvon máhcahaga vuodul ja ráhkaduvvo loahpalaš logahallan VAČ-čuožahagain.

Mot čuožahaga gullan VAČ-inventeremii earuha dan eará giddes dološmuittuin?

Čuožahaga laktin VAČ-inventeremii ii iešalddes earáhuhte dan ráfáiduhttima, daningo dološbázáhusat leat lágain ráfáiduhtton. Dološmuittolága mielde go duohtadanlobi miediheapmi guorahallojuvvo, de ferte válđojuvvo vuhtii dološbázáhusaid mearkkašupmi, nu ahte VAČ-

čuožáhagain duohtadeami eavttut sáhttet leat eará čuožáhagaid čavgadeappot. Maiddái dutkanlobiid mieđiheapmi VAČ-čuožáhagaide sáhtta gáibidit dábálaš geavada dárkilit guorahallama. Dološbázáhusaid dikšundoarjagiid mieđiheamis sáhttet VAČ-čuožáhagat viggojuvvot vuoruhuvvot.

Mot čuožáhagat, mat gullet VAČ-inventeremii, váldojuvvojit vuhtii lávas?

Eanangeavahan- ja huksenlága mielde guovlluidegeavaheami plánema ulbmilin lea ovddidit ee. kulturárvvuid gáhttema (EHL 5 §). Eanangottiid ja gielddaid lávvemis galget váldojuvvot vuhtii váldegottálaš guovlluidegeavahanulbmilat sihke eará lávvadásiid sisdoallogáibádusat dakko bakte, ahte fuolahuvvo váldegottálaččat mearkašahtti kulturbirrasiid árvvuid dorrvasteamis. VAČ-inventeren lea dárkkuhuvvon váldojuvvot vuhtii eanangoddelávas, mii stivre dárkilit lávvema eanangeavahan- ja huksenlága mielde. Dološmuitolága ráfáiduhttin giddes dološbázáhusat merkejuvvojit lávaide suodjalančuožáhahkan lávvadási gáibidan dárkilvuodain.

Dego ovddabealde lea gávnnavuvvon, buot giddes dološbázáhusat leat dakkaviđe go dat gávdnojit ráfáiduhtton dološmuitolága (295/1963) vuodul. Sierra ruhtadanmearrádus ii dahkkojuvvo. Ráfáiduhttimis spiehkasteapmi gáibida dološmuitolága vuodul mieđihanvuloš duohtadanlobi dehe dutkanlobi. Lávvema olis ii nappo dahkkojuvvo ráfáiduhttinmearrádus, muhto lávvamearrádusaiguin sáhtta dorrvastuvvot dološbázáhusaid seailun.

Mot VAČ-čuožáhat ráddje huksema?

Ráfáiduhttin dološmuitolága mielde dárkkuha dan, ahte giddes dološmuitobázáhusa goaivun, gokčan, earáhuhttin, vaháguhttin, jávkadeapmi ja eará dan duohtadeapmi lobihaga lea gildojuvvon. Dološmuitolága ásahan eanangeavaheami ráddjehusat galget váldojuvvojit vuhtii doaimmadettiin guovllus, mas leat giddes dološbázáhusat. Museaeiseválddis galgá bivdojuvvot cealkámuš, juos dákkár guovllus dehe dakka dan lahkosiin plánejuvvo eanangeavaheapmi fuolakeahtta das, leago čuožáhagas VAČ-stáhtus vai ii. Juos giddes dološbázáhus dagaha mearkašumis ektui govttohis áru, fidnu ollašuhtti sáhtta dárbbu mielde ohcat lobi duohtadit dološbázáhusa.

Oažžugo VAČ-čuožáhagas dikšut vuovddi dehe gilvit eatnama?

Ráđđejeaddji eanangeavaheapmi dološbázáhusguovllus lea lobálaš. Vuovdedikšundoaibmabijut sáhttet eanáš dahkkojuvvot maid dološbázáhusguovlluin. Muhtimin dat lea juobe sávahahtti, daningo muorat, mat leat dološbázáhusaid nalde, sáhttet gahčadettiinaset vahágahttit daid ráhkadusaid. Eatnama dikšun, dego plojen, hárven dehe jalgnáid jávkadeapmi, leat goitge gildojuvvon, daningo dat eai sáhte dahkkojuvvot nu ahte dat eai vaháguhte dološbázáhusa.

Bealdduid gilvin lea maid lobálaš. Juos bealdu goitge earáhuhttojuvvo šaddi vuovdin dehe plánejuvvojit eatnama jorguma stuorit doaibmabijut, dego ovdamearkka dihte ođđa rabasgoivvohagaid plojen, gáibidit dát doaibmabijut museaeiseválddi árvoštallama das, dagahago doaibmabidju dološbázáhussii vahága.

Gos oažžu lassidieđu VAČ-čuožáhaga ovdáneamis?

Fidnus oažžu lassidieđu Musealágádusa fierbmessiiddus.

<https://www.museovirasto.fi/fi/kulttuuriymparisto/arkeologinen-kulttuuriperinto/valtakunnallisesti-merkittavat-arkeologiset-kohteet-vark>

Kulturbirrasis gávdno eanet diehtu kulturbirrasa bálvalanláse www.kyppi.fi bakte.

Musealágádusa bajásdoallan bálvalussii gullet lágádusa arkivii, registeriidda ja čoakkáldagaide furkejuvvon dieđu arkeologalaš kulturbirrasis ja huksejuvvon kulturbirrašiin. Bálvalusa bakte sáhtta láddet nuvttá čuožáhagaid báikediehtomateriálaid ja dutkanraporttaid.